

Dále je – v našich podmínkách a v naší odborné diskusi – zaznamenáníhodné, že nabídnutý komparativní přehled zdaleka nepotvrzuje často zastávanou tezi, že existuje bezprostřední návaznost mezi způsobem volby hlavy státu a mezi jeho kompetencemi. To znamená, že zemské zprávy nepotvrzují názor, že přímo volený prezident je obdařen výraznějšími ústavními kompetencemi a že v politickém systému sehrává také výraznější faktickou úlohu.

Za pozornost stojí rovněž význam a způsob přijetí ústavy jakožto základního kamene nezbytného pro snahu o konsolidaci demokratických poměrů. Přitom platilo, že teoreticky optimální způsob přijetí ústavy prostřednictvím zvláštního ústavodárného shromáždění a následného schválení v referendu se nekonal v žádné ze sledovaných zemí, a to prostě proto, že „politické elity měly zpravidla naléhavější problémy a nikoliv čas pro dvojistou účast lidu“ (s. 11). Znakem konsolidace demokratických poměrů je rovněž převažující příklon k volebnímu systému poměrného zastoupení v parlamentních volbách.

Z postkomunistických států převážná většina dospěla k principu diskontinuity s ústavním systémem předchozím. Výjimku v tomto směru představuje pouze Maďarsko. Je rovněž zajímavé sledovat, do jaké míry je ústavní vývoj ve sledovaných zemích poznamenán historickými a tradičními determinanty. Za pozornost v tomto směru stojí především poukaz na zjevnou inspiraci ústavního systému Estonska Finskem a Rumunska Francií.

Závěrem nezbyvá než konstatovat, že pojednávaná publikace je velmi zdařilým a kvalitním dílem, jež rozsahem poskytovaných informací představuje obrovský využitelný zdroj, a to nejen pro oblast politické vědy, nýbrž i pro další disciplíny společenských věd, kterými jsou zejména komparativní ústavní právo a státověda. Všem zájemcům, zabývajícím se zmíněnými obory, proto přečtení této knihy vřele doporučuji.

Vojtěch Šimíček

Karel Müller jr.:

ČEŠI A OBČANSKÁ SPOLEČNOST. POJEM, PROBLÉMY, VÝCHODISKA.

Praha: Triton, 2002, 251 s.

Termín občanská společnost patří v českém intelektuálně-politickém diskursu posledních let k těm patrně nejčastěji skloňovaným. Vesměs dochází ke zjednodušování: rozdělují se přívrženci a odpůrci (mnohdy imaginární) občanské společnosti, aniž by se však přitom přesně (či alespoň rámcově) vyjasnilo, co že se vlastně tou občanskou společností má na mysli, v čem jsou její základní znaky a jak jsou či nejsou tyto znaky naplněny v české politické praxi. Přitom v oblasti politické filosofie, politické teorie a částečně také empirické politické vědy existují již delší dobu diskuse, vymezující různým způsobem normativně tento pojem a mapující jeho reálné politické podmínky. Kniha Karla Müllera přenáší tyto diskuse v jakémsi uvedení do problematiky i do českého odborného diskursu a navíc se pokouší mapovat předpoklady a tradice prvků občanské společnosti v českém prostředí.

Základní otázka, kterou si Müller pokládá, je, zda vůbec v České republice občanská společnost existuje. Konstatuje, že stav diskuse v českém kontextu se vyznačuje absencí toho, co (v souladu s habermasovským pojetím) označuje za kritický a reflexivní pohled. Podle Müllera je nutno nazírat koncept občanské společnosti jako zároveň normativní (axiologicko-normativní) a zároveň empirický (strukturně-normativní), tyto úhly pohledu však nelze nikdy plně rozpojit.

V první části knihy Müller nastiňuje vývoj normativního vymezení konceptu. Připomíná antické a středověké kořeny, kde občanská společnost byla chápána jako protiklad k necivilizovanosti až po pozdější vývoj, kdy začala být občanská společnost chápána jako ochranný val proti rozpínavé moci státu (slabší varianta) či přímo jako nástroj k ovlivňování

státní moci (silné pojetí). Müller poté prezentuje dva základní průměty občanské společnosti – svobodný trh a veřejnost a sleduje jejich reflexi v politicko-filosofickém myšlení. Müller se implicitně přihlašuje spíše k silnějšímu pojetí občanské společnosti, která není definována pouze jako soukromý prostor, ale spíše jako veřejný společenský život (viz s. 54). Dále Müller rozlišuje v rámci strukturně-normativního chápání konceptu občanské společnosti tři základní sociokulturní přístupy: generalistický (za součást občanské společnosti počítá i státní autority), maximalistický (občanská společnost nezávislá na státu) a minimalistický (občanská společnost jako veřejný neziskový sektor, důraz na kulturu a mravy). Kromě těchto sociokulturních přístupů rozlišuje i přístupy redukcionistické, které redukuje občanskou společnost prakticky pouze na ekonomickou sféru (marxismus, libertarianismus – von Hayek však není libertarián, byť si to i Müller myslí – viz s. 82/83). Müller velmi správně zdůrazňuje základní význam existence volného trhu jako podmínky *sine qua non* pro rozvoj občanské společnosti, ale stejně přesvědčivě odhaluje slabiny a nedostatečnost redukcionistického přístupu. Poukazuje i na možné neblahé důsledky: příliš velké množství svazujících prvků společenství (ve smyslu *Gemeinschaft*) na úkor společnosti (*Gesellschaft*), vzrůst nacionalismu a marginalizace politiky.

Müller periodizuje proces utváření české občanské společnosti do tří fází: fáze do roku 1938 (kterou ještě dále rozděluje na éru před rokem 1918 a éru první republiky), fáze 1938–1989 a konečně fáze po roce 1989. Zatímco období do roku 1918 považuje správně za klíčové, další etapy jsou podle něj spíše ve znamení když ne přímo úpadku, tedy alespoň stagnace. Müllerovi nejde ani tak o detailní popis mechanismů a podmínek, jako spíše o zachycení a analýzu předpokladů a možností občanské společnosti v českém politickém a společenském prostředí.

Müller si je velmi dobře vědom důležitosti

národnostních problémů vztahů mezi Čechy a Němci jako faktorů, ovlivňujících utváření raných forem občanské společnosti v českých zemích. Jeho ličení významu a dopadů jazykové emancipace je však poněkud trivializující a prozrazuje ne zcela dokonalou historickou erudici pisatele. Zhodnocení vlivů a významů relativní ekonomické zaostalosti habsburské monarchie, spolkového života, rozvoje tisku a vzdělanostní vrstvy však hodnotí adekvátně. K základní akceleraci rozvoje občanské společnosti v českém prostředí došlo od počátku 60. let 19. století v souvislosti s návratem ke konstitučnímu vládnutí. Rovněž tento moment Müller reflektuje, ale poukazuje i na skutečnost, že přes imponující hustotu sítě spolkového života se nejednalo o fóra, kde by se příliš dařilo kritickému racionálnímu myšlení a formování politických názorů. Na druhou stranu však byla česká společnost v rámci monarchie nadprůměrně vzdělaná, skoro sto procentně alfabetizovaná a žijící plnohodnotným kulturním životem. Rozvoji napomáhala určitě i relativně rozsáhlá samospráva, jejíž úlohu Müller rovněž neopomenul vyzdvihnout.

Müller se rozsáhle věnuje i obtížnému postavení liberalismu (jakožto častému nositeli myšlenek blízkých konceptu občanské společnosti) v české politice a zdůrazňuje nacionálně emancipační rozměr této doktríny. Pohříchu si však neuvědomuje dostatečně, že toto zkřížení s nacionalismem bylo základním poznávacím znamením všech středoevropských liberalismů a že to byl právě středoevropský liberalismus, který uváděl do života motor politického i hospodářského nacionalismu (pečlivě, byť možná příliš přísně, autorem hodnoceného). Autorem zmiňovaný „nedostatek smyslu pro názorový a zájmový pluralismus“ (s. 173) byl částečně plodem této skutečnosti, částečně plodem politicky nerozumného zacházení předlitavské politické elity s požadavky českého národa. Ostatně, po roce 1890 a zejména kolem roku 1900 již došlo ke značné pluralizaci například českého a moravského stranického systému, který se začal diferencovat

podle ekonomické a sociální stratifikace české společnosti (a tedy samozřejmě primárně podle zájmů). Koneckonců, česká společnost v českých zemích nebyla v žádném případě nacionalističtější a uzavřenější tolerancí a pluralitě než čeští Němci. Kritika převahy občansko-národního principu nad čistě občanským (s. 174) je pak zcela ahistorická, neboť okolnosti středoevropské společnosti, kultury a politiky v daném vývojovém stadiu prostě jiné řešení nedovolovaly. Toto konstatování však nemůže v žádném případě sloužit jako ospravedlnění enormního vzrůstu nacionálních vášní v letech 1914–1945, které vedly nejen k rozbití relativně stabilního, relativně životaschopného a relativně snesitelného politického rámce habsburské monarchie, ale posléze k vyhnání Němců a k umělé mononacionalizaci české společnosti po roce 1945.

Autor pak stručně analyzuje i následující období. Ke cti mu slouží, že nepřebírá stereotypní líčení první republiky s její údajně jedinečnou demokratickou politickou kulturou. Na druhou stranu však oprávněně plně uznává ekonomickou sílu a konstituční demokracii této etapy vývoje českých dějin. Poukazuje zejména na reálné problémy plynoucí z doktríny práv národů na sebeurčení (problém přání německého, maďarského a slovenského obyvatelstva ČSR a také českého protiněmeckého nacionalismu) a také poukazuje na určité problémy prvorepublikové partitokracie. Podle Müllera na rozdíl od Rakouska-Uherska došlo k nebezpečnému podřízení české občanské společnosti státu a k příliš velké míře jejich ztotožnění.

Podle Müllera občanská společnost plně nezanikla ani v éře nacismu a reálného socialismu, pouze se stala prakticky nefunkční. Došlo však zároveň k silnému „znehodnocení“ politiky a jejího vnímání (viz s. 195), což ve svém důsledku nepřispívá možností rozvoje občanské společnosti ani v éře po roce 1989. Podle Müllera máme sice struktury, které by mohly občanskou společnost vytvářet, které ale „*netvoří fungující občanskou spo-*

lečnost, která by byla oporou a podhoubím demokracie“ (s. 198). Problém je ale možná v tom, že Müller chápe občanskou společnost příliš široce nad rámec „pouhých“ zprostředkujících institucí Michaela Novaka (mimo chodem v knize vůbec nezmiňovaného), působících mezi privátní sférou a politickým prostorem. Podle Müllera spočívá největší problém v nedostatku důvěry a sebedůvěry v samotné české společnosti. Byť se lze důvodně domnívat, že autor možnosti některých potenciálních řešení tohoto problému příliš přeceňuje (například přeceňuje kladný vliv EU), lze s ním v tomto bodě naprosto souhlasit podobně jako s tvrzením, že v posledku si stejně občané musejí vybudovat občanskou společnost sami, protože to za ně žádná instituce neudělá. A to přece není důvod k nařikání, ale spíše k činům.

Přes výše uvedené námítky představuje Müllerova práce cenný příspěvek, který, bude-li rozvíjen v dalších studiích a polemikách, může obohatit nejen českou politickou vědu, ale snad i českou politickou praxi.

Vit Hloušek

Jan Kysela:

Senát Parlamentu ČR v historickém a mezinárodním kontextu. Příspěvek ke studiu dvoukomorových soustav

Parlament České republiky, Senát, Praha 2000, 1. vydání, 183 s.

Nedávno se mi díky laskavosti Jana Kysely dostala do rukou jeho práce, jejíž název je uveden výše, a která je předmětem této recenze. Onu laskavost autora nezmiňuji proto, že by snad měla jaksi recipročně vyvolat příznivou odezvu recenzenta ve vztahu k autorovi a jeho práci. Zmiňuji ji z toho důvodu, že jinak bych se k ní patrně nedostal. A tady, netradičně hned na začátku, zmíním hlavní pro-